

ниці. Розв'язали і вкинули до середини. Двері засунули на засув.

В третій годині, одинацять хвилин — Джипа засудили на смерть. Троє судів віддалилися, доручивши Галагерові подбати про виконання засуду.

(Перекл. з англійського
Ганна Чикаленко).

Богдан Галайчук

Україніка в політичних енциклопедіях

Інформувати чужинців про Україну — завдання зовсім нелегке. Умістити статю в поважнішому журналі незвичайно важко, у другорядному періодичу, подібно як у щоденнику — її ділання буде наскрізь ефемерне. Щоби дати своїй праці трівкішу форму, видати її окремою брошурою, треба дещо грошей та і тут годі робити собі надто рожеві ілюзії щодо її впливу. Тимбільше, що книжковий ринок кожної більшої нації переладований — виданнями куди краще розрекламованими і... куди цікавішими для публіки.

Тому великого значіння набирає для нас спеціальний рід публікацій, якими є енциклопедії, зокремаж політичні. Останні призначені для публіки менше численної, зате цікавішої для нас своєю якістю — для пресового й політичного світу. Поміщена там замітка не спричинює видатків, зате стає вічною. Людина заходу дуже любить авторитети — та нажалми їх дуже мало маємо за собою. Тому статя про Україну, вміщена під окладинкою, на якій видніє імя людини чи назва установи, з загальним поважанням, є прегарним оружям проти ворожої пропаганди, зокремаж тієї, найбільш небезпечної, що трактує українську державність *per non est*. Опинитися у загальній енциклопедії — це бути визнаним у науковому світі, опинитися у політичній — це бути визнаним у політичному. А що не наука рішає про судьбу країв та народів, лише політика, вона для нас цікавіша.

Найширший тематично „Staatslexikon“ (herausgegeben von Hermann Sacher, V neubearbeitete Auflage, Freiburg in Breisgau 1926—32. 5 Bände) вміщує всі ділянки публичного життя в популярній формі загальних інформацій; два інші присвячені виключно міжнароднім справам. „Дипломатичний словар“ (Academie Diplomatique Internationale: Dictionnaire diplomatique. Paris.) цікавий тим, що всі гасла — крім коротких інформативних — написані 27 головами урядів, 47 міністрами закордонних справ і 512 амба-

садорами, послами та іншими мужами стану 73 держав заінтересованих у поодиноких питаннях. Крім багатого матеріалу з інтерпретаціями з міжнародньої ділянки подає „Дипл. словар“ короткі статистичні, усторові та адміністративні дані про всі держави суверенні, автономні і ін., колонії та більші адміністративні одиниці.

На початку словаря поданий особистий склад Академії. Між звичайними членами (membres) найдете не лише представників екзотичної Абіссинії чи Альбанії, але недержавних націй: Вірменії, Грузії, Азербейджану, Індії. Надаремно шукатимете там якого українського прізвища; щойно в сірому куточку, між прибраними членами (associés) найдете „M. A. Choulgine, Président de la Délégation“. Північно-кавказькі верховинці також незаступлені між звичайними членами...

Остання енциклопедія, трьохтомовий „Wörterbuch des Völkerrechtes und der Diplomatie (von prof. dr. Julius Hatschek und dr. Karl Strupp, Berlin — Leipzig 1925.) хоча не має таких поважних співробітників, представляється найсолідніше. Це типово німецька праця, з доволі важким стилем; дає мало рефлексій, зате переповнена фактами та правничими доказами.

Для цілости згадаю про брошуру „Die Staatsverfassungen des Erdballs“, готайського видання, що описує конституційний та адміністраційний устрій всіх держав, крім того їхнє внутрішнє та міжнароднє положення. На самому кінці, дещо дрібнішим друком, присвячена згадка Україні — одинокій з держав, що тепер не існують; найдете там важніші дати з нашого останнього політичного здвигу та список держав, що визнали були Україну.

В Staatslexikon-i, виданому Германом Захером находимо під гаслом „Ukraine“ статю др. В. Залозецького, на 4 сторінки двошпальтового друку (Чехословачині присвячено 7 сторінок, Мадярщині стількиж, Польщі 17, Литві та Фінляндії по 4, Вірменії 3; про інші недержавні нації немає згадки). Навіть етнографічна карта долучена до тексту, — але... Крим весь татарський, лише вузенька смуга західного берега українська, у південній Бесарабії українців ні сліду — що більше: весь долішний лівий беріг Дністра аж по море, заселений, після др. Залозецького, румунами. Той самий територіяльний промах помічуємо і в тексті. Уважаю, що зовсім злишно подавати чужинцям поняття „України у вужчому розумінні“, що розтягається „аж“ по Донець і за царату обіймала більшу частину (?) губерній: київської, чернігівської, харківської та полтавської. Іншими словами — „Малороссія“ після казньонного поділу, що південноукраїнські губернії очеркував „Новороссією (Южною Россією)“, а Волинь з Поділлям приділював до „Западної Россії“.

Висисвок, який чужинець може з цього витягнути, це: що безсумнівно — українські землі, обіймають лише Київ-

щину, Чернігівщину, Полтавщину та Харківщину, цебто, не лише не мають доступу до моря але навіть творять енклаву серед Росії. Зате решта наших земель — входять хіба в претенсії українських максималістів; українські вони настільки, наскільки Зєдинені Держави чи Канада.

Можемо, а навіть часом і мусимо допустити вужче і ширше поняття меж України, коли йде про єнш важні та великі (пропорціонально до простору України) полоси Донщини чи Підкавказзя, справді нелегкі до розмежування з огляду на невикінчений етнічний характер тих недавно заселених земель та на большевицьку політику примусового переселення. Зате не сміємо баламутити опінії чужинців, виключуючи поза Україну у вужчому розумінні простори, які уважає українськими кожний москаль, що визнає якунебудь окремішність нашої нації.

З історичного погляду, що займає більшу частину статі, може собі чужинець виробити доволі добре поняття про українців; нажаль не можна того сказати про коротку замітку, уміщену на початку. „Політично — пише автор — домагалася Україна ще в давній Росії деякого відокремлення (eine gewisse Sonderstellung) на основі розбіжностей між великоросами а українцями щодо народности, історії та культури; часом називали Україну російською Баварією“...

Перш за все разить вислів „великоруси“—він жеж через найпростішу асоціяцію доповнюється „малорусами“ і мимоволі викликає вражіння єдності між одними і другими. Час вже, щоби з наших публікацій зникли ті різнородні калібри „-русів“.

Не „деякого виокремлення“ домагалася Україна, а повного відсепарування „ще“ за давнього російського панування. Коли між тими двома етапами в часі півторастолітнього ярма наша політична лінія на деякий, хоча й довгий час обнизилася до автономістичного мінімалізму, пощо саме той період брати на очеркнення українства для закордону? Читаючи таке, годі вимагати, щоби читач Staatslexikon-у не поставив нас в один ряд з басками; а вже найгірше з тим баварським порівнянням, зокремаж у публікації, призначеній для прихильно настроєної німецької суспільности.

Дещо незручно називає автор спадкоємцями Києва не лише Галич але й Суздаль, також уживає слова Karpathen-gebland. Коли не Karpathenukraine — так чомуж хочаб не Karpathenruthenie? Коли та форма у німецькій мові закорінилася, не значить це, щоби ми не мали проти неї боротися; ось у „Dictionaire diplomatique“ французький автор побіч Russie subcarpathique уживає і Ruthenie. Крім того слід було згадати про роль запорожців у поборюванні торгівлі невільниками, про визнання нашої держави чужими урядами.

Це булиб чи не всі поважніші заміти проти статі др. Залозецького.

У французькій „Дипломатичній енциклопедії“ находимо

статю про Україну п. о. Шульгина, вона обіймає 9 півсторінкових шпальт (Вірменія 20, Азербейджан 8, Грузія 6, Північний Кавказ 7, Естонія 22, Литва 21, Лотва 12). Напочатку інформативний відступ присвячений УССР (подібні стрічаємо для всіх інших союзних і автономних республік та областей) вяснює, що це російська рад. соц. республіка, в південно-західній частині Росії. Хоча ми УССР не вважаємо чимсь іншим, цього не варто підчеркувати перед чужою публікою, бо для неї слід, усюди де можна, протиставити поняття України й Росії, а вже ніколи не лучити їх в якійнебудь формі.

„Історична“ частина тим цікава, що більшу її частину займають відомости про границі, простір, населення, природні багатства. Як і Залозецький, Шульгин подає скількість українського населення на поодиноких областях та на еміграції. Як і Залозецький — чомусь не згадує про сучасні політичні змагання нації.

Оці дві енциклопедії — це ненадто вдатні позитиви нашої справи. Коли хочете побачити її по мистецьки виведений негатив — загляньте до „Wörterbuch des Völkerrechtes und der Diplomatie“. Під гаслом „Україна“ та „Східна Галичина“ знайдете там підпис „v. Twardowski“. Спершу думаєте, що це німець із засимільованого здавна польського роду, à la Гржесінські чи Кемпінські. Та вистане переглянути обі статі п. фон Твардовського, щоб переконатися, що він кудибільш „Твардовські“ чим „фон“.

Україні присвячено 4 шпальти, Галичині аж 5 (Польщі 12, Румунії 5, Фінляндії 3, Лотві 2, Еспанії 1½, Македонії 7½, Грузії та Вірменії по 2, Азербейджанові 1). Вже з того розподілу додумується, до чого зміряє п. фон Твардовський: всю увагу скупчує він на Галичині; Україна, це другорядний предмет його заінтересування — він намагається лише зручним доббором фактів, витворити якнайнижче поняття про її політичний рівень

Про берлінсько-віденські інтриги писати в німецькій праці годі — тому автор не згадує про ХІХ століття — починає історію України від... 1917 року. Геніяльна розвязка — вона аб лішіне надає нашій справі відповідне наświetлення. (Для порівняння згадаю, що історія Грузії, пера німецького співробітника, починається від ІІІ століття). Те наставлення автора пробивається з кожної стрічки. Центральну Раду творили „поодинокі провідники“. Автор незвичайно сильно підчеркує обставину, що Центр. Рада не хотіла зривати з Росією. Згадуючи про Берестейський мир автор не забуває ослабити його вражіння цитатом з якогось сучасного німецького часопису, що „Україні бракувало тоді майже всіх знамен, які має кожна держава“. Про окупацію України військами Центральних Держав пише автор, як про зайняття безпанського добра — зовсім не згадує, що прийшла вона як поміч нашому урядові на його таки власне домагання.

Як бачимо, автор настільки зручно витягає некорисні для нас факти, наскільки наші не вміють найти корисних. Що прикріше — п. Твардовскі одинокий з трьох авторів, про яких на цьому місці пишу, справді старанно розглядає міжнародно-правне становище України у всіх фазах її існування, а навіть подає річи, які нелегко найти у нашій літературі — прим. вчислює держави, що визнали УССР. Впрочім зі свого першого завдання вивязується прегарно: на основі його статі непоінформований читач мусить винести вражіння, що в 1917—20. рр. українська державність нічим не стояла вище від кубанської чи туркестанської

До розвязки другого завдання береться п. фон Твардовскі з куди більшим розмахом. Він, що вдоволівся історією Великої України від 1917, р., історію Галичини розглядає від 980. р. Коли то після „Нестора“ вона належала ще до Польщі і мала руське (ruthenische) та польське населення.

Дальше поборює п. фон Твардовскі плян поділу Галичини, бо як Віденський конгрес так і пізніші адміністративні акти уважали її суцільною провінцією. Щойно на основі тайного договору з Україною в Берестю намагалися Чернін і Зайдлер виділити Східну Галичину в окремих коронний край, та це не має ніякого значіння, бо Версалем і Сен Жерменом Бересте анульоване.

А в Берліні маємо Науковий Інститут, що гуртує кількох інтелектуалістів з іменем і зі звязками. Не було у нас кому доглянути справи чи може не було кому написати статі, що підходилаб до рівеня тієї енциклопедії?

Крім того тут і там знаходимо у всіх трьох енциклопедіях принагідні замітки про Україну, а навіть — декілька окремих гасел. І так в „Staatslexikon“ між „Unierte Kirchen“ доволі місця присвячено для „Ruthenische Kirche“, та нажаль ні разу не бачите слова „Ukrainer“: все „Ruthenen“.. У „Encyclopedie diplomatique“ посол Piccioni під гаслом „Східна Галичина“ описує, які права мають Русини (Ruthenes) загварантовані на території трьох воевідств... Крім того доволі широко пише про Закарпатя. Бувший міністер Чернін в статі про Берестейський мир оправдується, що Центральні Держави мусіли заключити той „мир для хліба“ і жаліється, що українська дипломатія вихіснувала їхне важке положення.

Які підсумки насуває нам перегляд тих трьох політичних енциклопедій? Перш за все. що наші люди, що мають відповідні особисті звязки повинні писати про Україну самі. Друге, що не йде про те, щоб взагалі щонебудь було написане, лише саме про те, щоб все було написане якслід. Познайомити чужинця з самим звуком слова „Україна“ — це завдання представляє також деяку вартість, та з нього куди ліпше вивязуються Кошицеві співаки. Не йде про згадку, а про зміст, про прецизно обдуманий та опрацьований зміст. Часи ділетантизму в економічній, навіть в освітній ділянці у нас вже минули.